

Ioachim LAZĂR

CÂTEVA DATE PRIVIND CEL MAI VECHI TRICOLOR ROMÂNESC DIN ZARAND (1869)

Cercetările întreprinse în diverse instituții, biserici, case parohiale, școli continuă să ne rezerve unele descoperiri deosebit de valoroase pentru istoria culturală și spirituală a poporului român. Una dintre cele mai importante descoperiri făcute de către noi, în vara anului 2004, a fost un steag tricolor confecționat în anul 1869, pe care-l considerăm una dintre cele mai valoroase piese. Descoperirea, de fapt redescoperirea acestui tricolor românesc, a avut loc în cadrul bisericii ortodoxe din satul Crișan (comuna Ribîța), județul Hunedoara.

Satul Crișan (care până în anul 1930 s-a numit Vaca) a mai oferit și alte asemenea surprize arheologilor sau istoricilor care au pășit pe acolo în decursul anilor. În anul 1934, reputatul istoric dr. Ioan Lupaș a întreprins în satul Crișan o cercetare pentru culegerea unor date privind Răscoala din 1784, în special despre unul dintre conducătorii ei, Gheorghe Crișan, născut în acest sat.¹ Istoricul Ioan Lupaș a sosit în sat în ziua de luni, 18 septembrie 1934, fiind însoțit de profesorii Liceului „Avram Iancu” din Brad, dr. Ioan Radu și Dumitru Rusu.² A fost vizitată școala și „biserica, unde a cercetat cărțile vechi de se află în biserică, de pe la 1708 începând”³. De asemenea, au vizitat monumentul lui Crișan, operă a sculptorului Marcel Olinescu, inaugurat în anul 1929, în urma unei colecte organizate la nivelul întregii țări.

Istoricul Ioan Lupaș s-a interesat și de familia lui Gheorghe Crișan în vederea obținerii de noi date pentru cartea „*ce Domnia Sa o va scrie pentru serbările ce se vor ține în toamna anului 1934, când se împlinesc 150 de ani de la revoluția lui Horia*”⁴. Cu această ocazie, istoricul a mai aflat că încă se mai păstra casa părintească a eroului, deși refăcută (după incendiul care a distrus-o parțial în timpul Revoluției din 1848, în urma aprinderii satului de către trupele represive maghiare pătrunse pe Valea Crișului Alb). A publicat imaginea casei în cartea sa *Răscoala țăranilor din Transilvania la anul 1784*⁵. Pe baza acestei imagini s-a trecut la refacerea Casei memoriale Crișan, inaugurată la 4 noiembrie 1979⁶.

O altă importanță descoperire a fost legată de existența unei vechi mănăstiri ortodoxe care a funcționat aici vreme de peste două secole. La insistențele noastre, în vara anului 1990, un grup de arheologi de la Cluj, București și Deva a efectuat un sondaj pe locul indicat de toponimul „La Mănăstire”, aflat în apropierea hidronimului „Pârâul Mănăstirii”⁷. În campania din anul următor a fost dezvelit întregul complex mănăstiresc, ridicat în mai multe etape, începând din ultima parte a secolului al XVI-lea. Importanța descoperirii arheologice de aici a determinat Episcopia Ortodoxă a Aradului și Hunedoarei să treacă la reactivarea mănăstirii, prin ridicarea unui nou edificiu a cărui piatră de temelie a fost sfințită la 29 iunie 1992.

Revenind la steagul redescoperit de către noi în vara anului 2004, trebuie să menționăm că el a fost găsit în contextul strângerii unor date pentru întocmirea unei monografii a acestui sat istoric din Zarand, în care s-a născut Crișan, cel de-al treilea căpitan al Răscoalei din 1784, alături de Horea și Cloșca. Biserica în care s-a păstrat steagul a fost construită în anii 1844-1852 și a constituit unul dintre obiectivele cercetării noastre. Au fost cercetate cu de-amănuntul interiorul bisericii, turnul și

¹ Casa parohială Crișan, *Cronica parohială a parohiei Crișan (Vaca)*, Jud. Hunedoara, p. 3-30.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Ioan Lupaș, *Răscoala țăranilor din Transilvania la anul 1784*, Cluj, 1934, p. 84.

⁶ *Drumul socialismului*, Deva, nr. 6842, 6 noiembrie 1979.

⁷ Adrian Andrei Rusu, Ioachim Lazăr, Gheorghe Petrov, *Mănăstirea Vaca*, în „*Ars Transilvaniae*”, II/1992, p. 145-167.

mai ales podul. Aruncând o privire printre obiectele bisericești scoase din uz și depozitate aici, atenția ne-a fost reținută de un steag înfășurat în jurul bățului de lemn, având culorile roșu, galben și albastru. Prima noastră impresie a fost că am descoperit steagul care a însoțit delegația comunității Crișan la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

Dar surpriza a fost totală în momentul desfășurării steagului, când am văzut inscripția de pe el. Era un steag tricolor cu aproape 50 de ani mai vechi. Pe tricolor se află inscripția „*Trăiască Dr. J. Hodoșiu, 1869*”⁸. Pentru publicarea sa, dar mai ales pentru descifrarea semnificației acestei date, am început o cercetare a tuturor surselor posibile pentru a afla cărui eveniment important i-a fost dedicat. Toate relatările documentelor de arhivă, presă sau memoriale ne indică faptul că cel mai important eveniment din Zarand, din cursul anului 1869, a fost deschiderea cursurilor Gimnaziului greco-ortodox din Brad.

În ceea ce privește personalitatea dr. Iosif Hodoș, contribuția sa la dezvoltarea culturală și a învățământului din Zarand este pe deplin cunoscută. În acțiunea pentru înființarea aceluși gimnaziu Iosif Hodoș a jucat un rol de frunte între intelectualii români ai Zarandului. El ridică problema înființării școlii în cadrul adunării comitatului, ce a avut loc la 12 ianuarie 1862.⁹ Amintim că dr. Iosif Hodoș este cel care, în cadrul unor adunări ce au avut loc la Brad (20 februarie), Băița (4 martie) și Hălmagiu (18 martie 1862), a determinat reprezentanții a 92 de comune din Zarand să ofere împrumutul de stat din anul 1854 „*spre formarea unui fond solid pentru gimnaziul gr. răsăritean în Brad*”¹⁰.

În comisia școlară a comitatului Zarand, din partea cercului Brad, a fost ales și preotul Ioan Manea din Vaca.¹¹ Dar cu toate eforturile depuse de elita politică și intelectuală, aprobarea statutelor noii instituții de învățământ a fost obținută abia la 14 iulie 1869. După serioase pregătiri, deschiderea cursurilor a avut loc în data de 30 septembrie 1869.

Fruntașii comunității Vaca (azi Crișan), în frunte cu preotul Ioan Manea și judele (primarul) Ioan Brana, au confecționat steagul care i-a însoțit la acest important eveniment cultural. Ei au participat, în anul următor, și la inaugurarea festivă a gimnaziului, care a avut loc pe 21 mai 1870, eveniment la care au luat parte toți frunțașii politici și intelectuali din Zarand și sute de țărani din satele învecinate.¹² Cu acest prilej, dr. Iosif Hodoș, unul dintre principalii artizani ai înființării gimnaziului, a vorbit celor adunați pe tema: „Despre școala la români în genere, și în special la românii din Zarand”¹³.

În anul 1872 steagul tricolor a mai fost purtat cu ocazia alegerilor de deputați. Protopopul Zarandului, Nicolae Mihălțian, invita toți preoții la o consfătuire ce s-a desfășurat în luna mai, în casele preotului Tulea, îndemnând credincioșii să se înscrie pe listele de alegători „*fiindcă grea răspundere zace asupra Frăților Voastre și toată națiunea se uită asupra voastră*”¹⁴. Cu ocazia consfătuirii desfășurate la Brad, în 1 iulie st.v., protopopul Zarandului le-a cerut tuturor „*preoților să vie cu credincioșii la alegere, purtând pretutindeni steaguri naționale*”¹⁵. Dar momentul morții lui Avram Iancu, când a fost deschisă o anchetă a Ministerului de Interne maghiar pentru arborarea steagului tricolor pe casa lui Ioan Simionașiu¹⁶, a pus în alertă și locuitorii satului Crișan, care au luat măsuri deosebite pentru păstrarea cu sfințenie a acestui tricolor. Conform tradiției, el a fost ascuns în

⁸ Vezi p. 9, jos, dreapta.

⁹ Ioachim Lazăr, *Învățământul românesc din sud-vestul Transilvaniei, 1848-1883*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2002, p. 254.

¹⁰ Ioan Radu, *Monografia gimnaziului gr. or. din Brad scrisă din incidentul jubileului de 50 de ani al gimnaziului*, Orăștie, 1920, p. 20.

¹¹ Ioachim Lazăr, *op. cit.*, p. 256.

¹² Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848-1881)*, București, Ed. Științifică, 1974, p. 321.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Alexandru Fugăță, *Din trecutul parohiei Crișan, în protopopiatul Zarand*, în „Telegraful Român”, nr. 60, 19 august 1933.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Aurel Decei, *Moartea și înmormântarea lui Avram Iancu în ancheta Ministerului Afacerilor Interne Regal Maghiar. Documente inedite*, în „Revista arhivelor”, 1973, LX, Supliment, p. 443.

partea superioară a turnului bisericii până în toamna anului 1918, când a izbucnit revoluția. Atunci el a fost coborât și purtat în fruntea gărzii naționale române formate din foști combatanți ai Primului Război Mondial și aflate sub conducerea lui Cor Tănase.¹⁷

Deși documentele cercetate până în prezent nu menționează, credem că steagul tricolor i-a însoțit pe participanții din sat și la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

Un alt moment important la care steagul tricolor a fost dus este cel al sărbătoririi centenarului nașterii lui Avram Iancu, în anul 1924. Cu acea ocazie, cele mai vechi steaguri, dar și cele care luaseră parte la Adunarea de la Alba Iulia, au împodobit poarta triumfală ridicată la Țebea pentru primirea Majestății Sale Regelui Ferdinand și a Reginei Maria.¹⁸ Vechiul steag al comunității Crișan a fost așezat atunci pe locul central al porții triumfale. Apoi el a fost reșezat la locul său în cadrul bisericii din sat, amintind permanent credincioșilor despre mărețele evenimente la care i-a însoțit pe reprezentanții comunității.

Un alt moment, de astă dată critic, în existența tricolorului l-a constituit situația politică gravă de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, cu ocazia reîntoarcerii grosului trupelor sovietice de pe front.

Grupuri izolate de soldați străbăteau satele, confiscând animale și obiecte de prin gospodăriile țăranilor, îmbătându-se și jignind femeile. Trei soldați au ajuns și în satul Crișan, intrând în conflict cu mai mulți locuitori, în frunte cu preotul Tiberiu Perian¹⁹, care luaseră apărarea unor femei tinere din sat. Se pare că celor trei soldați le-a fost aplicată o corecție severă, întrucât a doua zi au revenit în sat cu forțe sporite ca să-l prindă pe preot. Acesta a fost anunțat de către o femeie din sat, și sărind pe fereastră și prin grădini, cunoscând topografia locurilor, s-a refugiat în pădurea dintre satele Crișan și Ribița.

De acolo, îngrijorat de soarta steagului, a trimis vorba unui copil din sat, fiul cântărețului Ioan Golda a Marinii, numit Viorel Ioan, să ia steagul din biserică și să-l urce în turn, la vechiul loc de păstrare din perioada austro-ungară.²⁰ După acest episod, steagul a fost înfășurat într-un material mai rezistent și pregătit pentru o mai lungă perioadă de păstrare secretă, care a corespuns vremurilor persecuțiilor comuniste dintre anii 1947 și 1964. Înainte de moartea preotului Tiberiu Perian, a fost coborât și expus din nou în biserică pentru puțin timp și apoi iar depozitat, împreună cu alte obiecte scoase din uz, în podul bisericii, unde l-am redescoperit în anul 2004.

Și acum câteva considerații asupra vechimii și importanței acestui tricolor românesc. Este cunoscut faptul că la Adunarea de la Blaj, din 3/15 mai 1848, culorile steagului purtat de români erau roșu, alb și albastru²¹. Delegației românilor trimise la Dieta din Cluj, în frunte cu episcopul Lemeni, i s-a imputat de către maghiari faptul că românii au purtat steag „muscălesc”²².

Oficializarea steagului României, având culorile roșu, galben și albastru, a avut loc sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza, la 1 septembrie 1863.²³ Steagul României se compunea din cel al Moldovei, având culorile albastru și roșu, și al Munteniei, ce avea culorile albastru și galben.²⁴ De altfel, dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza a avut un puternic ecou în Zarand. Dintr-o scrisoare a lui Amos Frâncu, trimisă din Baia de Criș lui Iosif Hodoș, la 14 martie 1861, aflăm că la diferite serbări se

---

¹⁷ DJHAN, *Fond Prefectura județului Hunedoara*, Dosar 102/1931, f. 2. Cor Tănase fusese mobilizat în anul 1914, la vârsta de 24 de ani. Era căsătorit și avea 1 copil.

¹⁸ Alexandru Fugăță, *loc. cit.*, p.1-3.

¹⁹ Preotul Tiberiu Perian era născut în anul 1907 și a păstorit credincioșii din parohia Crișan până la moartea sa, survenită în anul 1965.

²⁰ Informație primită de la preotul Ioan David, în vârstă de 60 de ani.

²¹ Iosif Sterca Șuluțiu, *Tricolorul românesc*, în „Transilvania”, XXXII, nr. 10, decembrie 1901, p. 295-305.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

cânta, alături de „Deșteaptă-te române”, și „Hora Unirii” și „Marșul lui Cuza”.²⁵ Deci nu este de mirare că steagul tricolor oficializat în România era cunoscut și românilor din Zarand.

Cert este că tricolorul românesc redescoperit în biserica din satul Crișan din Zarand este cel mai vechi cunoscut până acum în această zonă și unul dintre cele mai vechi din întreaga Transilvanie. De asemenea, steagul tricolor de la Crișan ne mai dovedește și puternicele și statornicele legături dintre românii din Transilvania și frații lor de peste Carpați.²⁶

Quelques dates concernant le plus vieux drapeau tricolore de Zarand (1869) Résumé

Dans le comble de l'église du village de Crișan (le département de Hunedoara) on a decouvert accidentellement un drapeau tricolore datant de 1869. Le drapeau, ayant les couleurs rouge, jaune et bleu, porte l'inscription „Vive J. Hodosiu, 1869”. Les villageois – leur prêtre en tête – ont porté ce drapeau durant les élections de 1869 et à l'inauguration du lycée de Brad. Pendant la domination hongroise le drapeau a été caché dans la tour de l'église.

En 1924, à l'occasion de la visite du Roi Ferdinand et de la Reine Maria à Pebea, pour le centenaire de la naissance d'Avram Iancu, on a pavoié de ce tricolore un arc de triomphe.

Ce drapeau, l'un de plus vieux de la Transylvanie, a été confectionné six ans après q'Alexandru Ioan Cuza ait rendu officiel, le 1 septembre 1863, le tricolore comme symbole d'État de la Roumanie. Les couleurs rouge, jaune et bleu font preuve de forts liaisons qui unissent les Roumains habitant les versants des Carpathes.

Satul Crișan - vedere spre dealul Caraciu

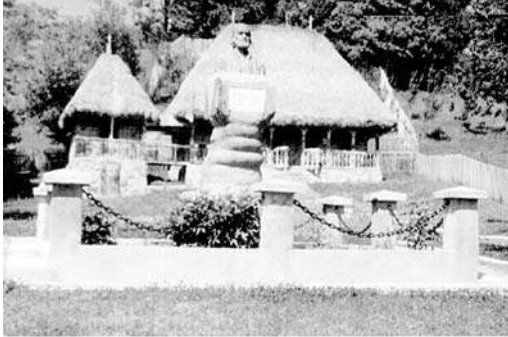
Casa Crișan - vedere din turnul bisericii

²⁵ Enea Hodoș, *Din corespondența lui Simion Bărnuțiu și a contemporanilor săi*, Sibiu, 1944, p. 75.

²⁶ *Tricolorul din Crișan*, în „Hunedoreanul”, nr. 1454, 5 ianuarie 2006.

Cel mai vechi tricolor românesc din Zarand

Casa memorială Crișan

Biserica ortodoxă Crișan

Complexul mănăstiresc Crișan

Casa Simionășiu din Baia de Criș

Ruinele Mănăstirii Vaca

Steagul tricolor din anul 1869